

موضوعات پیشرفته در مالیه اسلامی (با تأکید بر بانکداری اسلامی)

Advanced Topics in Islamic Finance, With The Emphasis on Islamic Banking

Asghar Abolhasani Hastiani*

Rafi Hasani Moghadam**

اصغر ابوالحسنی هستیانی*

رفیع حسنی مقدم**

Received: 22/July/2012

Accepted: 18/Dec/2012

پذیرش: ۱۳۹۱/۹/۲۸

دریافت: ۱۳۹۱/۵/۱

Abstract:

One of the main challenges in teaching economics in Iran is the lack of accordance with Islamic principles. Although attempts have been made to Islamization these texts, the spirit of the books and papers on the economy still has a Western flavor. On the other hand, sources and books on Islamic economics especially Islamic banking have higher management-accounting approach and less considered Islamic banks as the firms with economics behaviors. The purpose of this paper is to propose and evaluate advanced topics (chosen topics) in Islamic Banking with economic approach. In this paper the topics such as the nature of monetary in Islamic economy, firm theory and Islamic banking, portfolio theory in Islamic banking, central banking in Islamic economy, and survey of techniques for measuring the efficiency of Islamic banks has been discussed in detail.

Keywords: Islamic Banking, Firm theory, Central Banking, Portfolio Theory, Efficiency

JEL: E58, G21.

چکیده:

یکی از مهم ترین چالش‌های نظام آموزش اقتصاد در ایران، عدم تطابق کامل آن با اصول اسلامی است. هر چند کوشش‌هایی برای اسلامی نمودن این متون شده، اما روح کتب و مقالات اقتصادی، کماکان، رنگ و بوی غربی دارد. از سوی دیگر، منابع و کتب موجود در زمینه اقتصاد اسلامی، به خصوص بانکداری اسلامی، بیشتر رویکرد مدیریتی - حسابداری دارند و کمتر به بانک اسلامی به عنوان یک بنگاه با رفتارهای اقتصادی نگریسته شده است. هدف این مقاله ارائه، بررسی عنوان‌های پیشرفته (موضوعات انتخابی) درس بانکداری اسلامی با رویکرد اقتصادی است. در این مقاله عنوان‌هایی چون ماهیت پول در اقتصاد اسلامی، نظریه بنگاه و بانک اسلامی، نظریه سبد دارایی در بانکداری اسلامی، بانکداری مرکزی در اقتصاد اسلامی و بررسی تکنیک‌های سنجش کارایی در بانک‌های اسلامی، به صورت تفصیل، بررسی شده است.

کلمات کلیدی: بانکداری اسلامی، نظریه بنگاه، بانکداری مرکزی، نظریه سبد دارایی، کارایی.

طبقه بندی JEL: G21, E58

*.Assistant Professor, Payame Noor University, Tehran, Iran.

E-Mail: a.abolhasani@yahoo.com

** Assistant Professor, Damghan University.

E-Mail: moghadam_rafi@yahoo.com

*. استادیار دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.

E-Mail: a.abolhasani@yahoo.com

** استادیار دانشگاه دامغان (نویسنده مسئول).

E-Mail: moghadam_rafi@yahoo.com

۱. مقدمه

یکی از مهم‌ترین چالش‌های آموزش اقتصاد در ایران، عدم تطابق کامل آن با اصول اسلامی است. هرچند تاکنون کوشش‌های مهم و چشمگیری در انطباق متون و منابع رشته اقتصاد با اصول اسلامی شده، به نظر می‌رسد این تغییرات بیشتر جنبه ظاهری دارد و روح و محتوای آن، کماکان، بدون تغییر مانده است. شاید بتوان گفت که مهم‌ترین دلیل نبودن یک محتوا و متن مناسب اقتصادی، در قالب اصول و قوانین اسلامی، در حوزه‌های مختلف خرد، کلان، بانکداری و ...، ضعف دانش ریاضیات، به‌خصوص ریاضیات جدید، در بین بیشتر اساتید و محققان اقتصاد اسلامی است. بیشتر محققان در مدل بندی و تئوریزه کردن اصول و قوانین اسلامی و ارائه آن در جوامع علمی کم‌توانند.

یکی از مهم‌ترین تحولات در متون اقتصادی، به‌خصوص در طی چند سال اخیر، تغییر در زبان ریاضی این متون بوده است. در اقتصاد خرد، بیشتر مباحث در قالب آنالیز-توپولوژی^۱ و در اقتصاد درقالب کلان، بهینه‌سازی پویا و رویکرد استوکاستیک^۲ ارائه و تحلیل شده است. مقالات معتبر بین‌المللی نیز از این قاعده مستثنی نبوده‌اند. ضعف اساتید و محققان اقتصاد اسلامی در ریاضیات مدرن، به‌خصوص در حوزه‌های پیش گفته، سبب شده که بیشتر متون اسلامی در حوزه اقتصاد در حد فقه‌الاقتصاد باشند تا یک مدل منسجم و با ساختار قوی ریاضی که قابل ارائه به مجامع بین‌المللی باشد.

از سوی دیگر، مباحث مربوط به بانکداری اسلامی، که یکی از حوزه‌های مهم اقتصاد اسلامی است، بیشتر به صورت حسابداری - مدیریتی تحلیل شده است. به دیگر بیان، بیشتر نزدیک به همه کتاب‌ها و مقالات در حوزه بانکداری اسلامی در قالب مفاهیم حسابداری همراه با اصول فقهی است تا یک متن و مدل اقتصادی. شاید بتوان گفت که مهم‌ترین وجه افتراق بین رویکرد حسابداری و اقتصادی در روش‌شناسی^۳

آن است؛ اولی عمدتاً بر مبنای گزاره‌های اثباتی^۴ و دومی، علاوه بر گزاره‌های اثباتی، به گزاره‌های ارزشی^۵ نیز می‌پردازد. شاید به همین دلیل باشد که در تعریف سود در اقتصاد (برخلاف حسابداری) از مفهوم هزینه فرصت^۶ نیز بهره‌برده می‌گیرند.

مباحث پیش‌گفته مؤلفین مقاله را بر آن داشت تا با ارائه یک سرفصل درسی (موضوعات انتخابی) بانکداری اسلامی پیشرفته به برخی از مشکلات پاسخ دهند. بنابراین، هدف اصلی این مقاله ارائه یک سرفصل درسی بانکداری اسلامی پیشرفته به نحوی است که، اولاً، با رویکرد اقتصادی (نه حسابداری) و، ثانیاً، با ارایه اصول مالیه و بانکداری اسلامی به زبان ریاضی بیان شده باشد.

از این‌رو پس از مقدمه، پیش‌نیازها و ضرورت‌های سرفصل بانکداری اسلامی پیشرفته را طرح می‌کنیم. پس از این قسمت، پنج عنوان مهم: ۱. ماهیت پول در اقتصاد اسلامی؛ ۲. نظریه بنگاه و بانک اسلامی؛ ۳. نظریه سبد دارایی و بانک اسلامی؛ ۴. بررسی کارایی^۷ در بانک اسلامی؛ ۵. بانکداری مرکزی در نظام اسلامی در قالب سرفصل درسی بانکداری اسلامی پیشرفته را ارائه می‌کنیم. قسمت آخر نیز به جمع بندی و نتیجه‌گیری اختصاص دارد.

۲. پیش‌نیازها و ضرورت‌ها

با بررسی منابع و کتب موجود در اقتصاد اسلامی، به خصوص حوزه بانکداری اسلامی، می‌توان دریافت که یک محتوای منسجم و قوی تألیفی بانکداری اسلامی با رویکرد اقتصادی در سطح پیشرفته به زبان فارسی وجود ندارد. بنابراین، همان‌طور که ذکر شد، طرح درس بانکداری اسلامی پیشرفته ضروری به نظر می‌رسد. مهم‌ترین ویژگی‌های این سرفصل درسی که در این مقاله ارائه شده عبارتند از:

الف) نگاه اقتصادی به مسئله مالیه و بانکداری اسلامی و تحلیل بانکداری اسلامی با رویکرد اقتصادی.

4. Positive
5. Normative
6. Opportunity Cost
7. Efficiency

1. Topology
2. Stochastic
3. Methodology

۳-۱. ماهیت پول در اسلام

در این قسمت از مقاله، به بررسی ماهیت پول در اسلام می-پردازیم. مقالات و کتب مختلفی در باب ماهیت پول، ویژگی-ها و وظایف آن در اقتصاد اسلامی نگاشته شده است. در این مقالات و کتب، دو رویکرد کلی تحلیل و بررسی شده است. گروهی از این مقالات و کتب با نگاه فقهی به مسئله پول نگرسته اند. اما گروهی دیگر، علاوه بر نگاه فقهی، مباحث و تحلیل های اقتصادی را نیز اضافه کرده اند. از این رو، در این قسمت از مقاله هر دو رویکرد، به تفکیک، بررسی می شود. بدیهی است مسائلی که در ذیل مطرح می شود، متناسب با نیاز دانشجوی مقطع تحصیلات تکمیلی، با نگاه عمیق تر به مسئله پول در اسلام پرداخته می شود.

۳-۱-۱. رویکرد فقهی

با در نظر گرفتن سیر تاریخی پول در ادوار مختلف تاریخی، تا زمانی که پول در قالب فلزات ارزشمند، مانند طلا و نقره، وسیله مبادله و مبنای سنجش ارزش مبادلاتی کالا و خدمات بود، به سبب جوهر ذاتی ارزشمند آن، و تعلق صفت عرضی مالیت به آن، ابهامی در توجیه حقیقت و مالیت پول وجود نداشت. اما با تغییر ماهیت پول از فلزات ارزشمند به رسیدن پول و حواله و، به تدریج، تبدیل آن به اسکناس، که خود به طور مستقل جایگزین پول شده و، متعاقباً، ایجاد پول های تحریری و الکترونیکی و با توجه به ماهیت اسکناس این ابهام به وجود آمد که جوهر ذاتی پول صرفاً کاغذ است و ارزش این کاغذ هیچ گونه تطابقی با ارزش معاملاتی آن ندارد. (توسلی، ۱۳۸۴: ۷۰)

فقها و اندیشمندان اسلامی، در این باب، نظریات مختلفی ارائه نموده اند. اما با عنایت به اینکه نزدیک به همه نظریات مطرح شده متأثر از نظر آیت الله صدر است، با معرفی نظر ایشان، بحث را مطرح می کنیم: در بیان احکام بیع صرف استاد صدر پول را در چهار قسم توضیح داده است:

الف) پول با جنس تمام عیار طلا، که مصداق تمامی احکام شرعی صرف است.

ب) انطباق مباحث و مدل های جدید بانکی با اصول اسلامی. ج) طرح مباحث پیشرفته بانکداری اسلامی در قالب مدل های ریاضی.

در قسمت قبل، به پنج عنوان درسی موضوعات انتخابی بانکداری اسلامی پیشرفته اشاره شد. به نظر می رسد ارائه این مفاهیم نیاز به پیشنیازهای بانکداری اسلامی در دو گام دارد. گام اول، بانکداری اسلامی مقدماتی، که دانشجوی باید ضرورت وجود بانک در اقتصاد اسلامی، روش های تخصیص و تجهیز وجوه در بانکداری اسلامی، انواع بانک اسلامی و بانکداری اسلامی بین الملل را در آن فرا گیرد. گام دوم، که شامل بانکداری اسلامی میانه است، و دانشجوی باید مدیریت ریسک^۱ در بانکداری اسلامی، تبدیل به اوراق بهادار کردن دارایی^۲، انطباق قوانین بین المللی بانکداری با اصول اسلامی (قوانین مربوط به توافقنامه های بازل^۳) صکوک و بانک اسلامی را فرا گیرد. بنابراین، مطالعه و فراگیری عناوین مربوط به بانکداری اسلامی پیشرفته، که در این مقاله ارائه شده، نیازمند یادگیری و فراگیری مباحث پیش گفته در گام اول و دوم است. از سوی دیگر، دانشجوی می بایست با دانش ریاضیات در سطح ریاضیات ۱ و ۲ کارشناسی و ریاضیات برای اقتصاد مقطع کارشناسی ارشد، به خصوص با مباحث بهینه سازی پویا و ایستا آشنایی داشته باشد.

۳. عناوین پیشنهادی برای درس بانکداری اسلامی**پیشرفته**

در این قسمت به بررسی و تحلیل چارچوب تفصیلی سرفصل های درس موضوعات انتخابی در بانکداری اسلامی پیشرفته پرداخته می شود. مهم ترین ویژگی سرفصل ها این است که با نگاه و تحلیل اقتصادی به مباحث پرداخته شده است. اکنون چهار سرفصل پیشنهادی به صورت مجزا مورد تحلیل قرار می گیرد.

1. Risk Management
2. Securitization
3. Basel Agreements

بازپرداخت سپرده‌ها به سپرده‌گذاران قیمت حقیقی آنچه را دریافت کرده‌است، بپردازد، مرتکب ربا نشده است.»

۳-۱-۲. رویکرد اقتصادی

پول، در علم اقتصاد کلان، بیشتر با کارکردهای آن در جامعه به صورت اثباتی تعریف می‌شود؛ زیرا این علم به تحلیل رفتار گروه‌های اقتصادی و عکس‌العمل آن‌ها در برابر تغییر متغیرهای اقتصادی می‌پردازد. (میر معزی، ۱۳۸۲: ۷۵)

اقتصاددانان مسلمان، بیشتر با نگرش کینزی تقاضای پول در اقتصاد اسلامی را مطالعه کرده‌اند؛ یعنی تقاضای پول را از جهت انگیزه‌های آن تقسیم کرده و به تحلیل هر قسم پرداخته‌اند؛ از این رو، خود به خود این پرسش مطرح شده که آیا در اقتصاد اسلامی با فرض حرمت بهره، تقاضای پول به انگیزه سفته بازی وجود دارد؟ به عبارت دیگر، آیا پول می‌تواند در اقتصاد اسلامی به مفهومی که کینز می‌گوید ذخیره ارزش باشد؟ (همان: ۷۶)

نظریه‌های اقتصاددانان مسلمان را می‌توان به دو گروه تقسیم کرد:

الف) گروهی با این پیش‌فرض که ربا، بورس‌بازی و کنز (به مفهوم اقتصادی آن) در اقتصاد اسلامی ممنوع است، تقاضای پول را مطالعه کرده‌اند. این گروه به دو قسم تقسیم می‌شوند: برخی به این نتیجه می‌رسند که در اقتصاد اسلامی تقاضای پول به انگیزه معاملاتی و احتیاطی وجود دارد و با تقاضای پول به دو انگیزه پیشین در اقتصاد سرمایه‌داری فرقی ندارد؛ ولی تقاضای پول به انگیزه بورس‌بازی وجود ندارد. این‌ها، به طور طبیعی، ناچارند در تحلیل‌های خود، از نظریه مقداری پول استفاده کنند. (توتونچیان، ۱۳۷۵: ۷۶)

برخی دیگر با همان پیش‌فرض‌ها، به این نتیجه می‌رسند که در اقتصاد اسلامی، افزون بر دو انگیزه معاملاتی و احتیاطی، انگیزه انفاق نیز وجود دارد و تقاضای معاملاتی پول، تابعی از درآمد و نرخ سود است.

ب) گروهی از اقتصاددانان مسلمان نیز با این پیش‌فرض که بهره، همان ربای محرم است و در اقتصاد اسلامی بازار اوراق قرضه وجود ندارد، ولی کنز پول (به مفهوم اقتصادی

ب) پول کاغذی نیابتی، که دلیل و سند اثباتی وجود طلای موجود در خزانه صادر کننده آن پول است، که صدر این نوع را هم در حکم صرف دانسته و آن را متفاوت با نوع اول ندیده است.

ج) قسمت سوم، زمانی است که منبع صادر کننده پول اقدام به انتشار پول کاغذی کرده؛ اما این پول کاغذی بیانگر تعهد صادر کننده آن به پرداخت ارزش طلای آن پول است. صدر دو وضعیت برای تعهد حاصل این قسم پول برشمرده است: وضعیت اول آنکه این تعهد مجرد التزامی و مستقل از منبع آن است. این پول کاغذی، به جهت اعتبار صادر کننده و وفا به تعهدش، ارزش مالی دارد. صورت دوم این است که تعهد منبع صادر کننده به پرداخت ارزش طلای آن، معنایش اشتغال ذمه منبع صادر کننده به اندازه ارزش طلای این پول کاغذی است. با این وصف، این قسم پول تنها وثیقه بدهی است و، در اصل ارزشی ندارد. تفاوت این دو وضعیت زمانی آشکار می‌شود که دارنده این پول کاغذی با آن اقدام به خرید کالا و یا خدماتی کند که در وضعیت اول کالا و خدمات را، در واقع، به وسیله دینی که در ذمه منبع صادر کننده است و نه پول کاغذی خریده است. این کاغذ فقط سند دین است و، در واقع، معامله با ارزش طلا یا نقره این کاغذها انجام شده است. به این دلیل، در معاملات صرف تساوی بین ثمن و مثن ضروری است. در وضعیت دوم، عمل خرید با نفس این اوراق انجام می‌شود نه به وسیله دینی که از آن ناشی می‌شود. چون معامله با این اوراق معامله با طلا یا نقره نیست، رعایت احکام بیع صرف در اینجا لازم و ضروری نیست.

د) این قسم نیز همان پول کاغذی است، اما صادر کننده آن خود را از پرداخت بهای ارزش طلای این اسکناس با اخذ مجوز قانونی معاف کرده‌است. آیت الله صدر، این پول را در حکم پول کاغذی الزامی، یعنی پولی که ارزش و قیمت ذاتی ندارد و ارزش و قیمت، فقط به وسیله قانون به آن داده شده است، دانسته است. او در الاسلام یقود الحیاه (صدر، بی تا: ۲۴۷) می‌گوید: «پول‌های کاغذی اگرچه مال مثلی است، مثل آن فقط همان کاغذ نیست، بلکه هر چیزی است که قیمت حقیقی آن را مجسم و بیان می‌کند، از این رو، اگر بانک هنگام

اقتصاد اسلامی، تفکیک بین بازار دارایی های مشهود و نامشهود (مالی) وجهی ندارد.

نگهداری پول، به انگیزه انجام معاملات سود آور، از نظر فقهی، از دو جهت ممکن است مورد اشکال قرار گیرد: اول این که، نگهداری پول به این انگیزه مصداق کنز است، که در آیه شریفه تحریم شده است؛ دوم این که، انجام معاملات سود آور همان بورس بازی است که در شریعت ممنوع شده است.

اگر به دو اشکال پیشین پاسخ داده شود، نگهداری پول به این انگیزه نیز جایز خواهد بود. میر معزی، این دو اشکال را، جداگانه، در دو مقاله بررسی کرده و به این نتیجه رسیده است که کنز، به مفهومی که در نظریه پولی کینز مطرح است، با کنزی که در آیات ۳۴ و ۳۵ سوره توبه در اسلام تحریم شده، تفاوت دارد. کنز، در نظریه پولی کینز، به مفهوم نگهداری ثروت به شکل پول و خارج کردن پول از جریان گردش، فی نفسه حرام نیست. بلی، اگر به قصد جمع آوری ثروت باشد و حقوق الهی متعلق به آن را نپردازد، همان کنزی شمرده می شود که در آیات تحریم شده است. (نک. همان جا)

درباره بورس بازی نیز به این نتیجه رسیده است که در چارچوب احکام شریعت جایز است. (نک. همو: ۱۳۸۲: ۶۴-۵۱) بر این اساس می توان نتیجه گرفت که در اقتصاد اسلامی نیز تقاضای مانده پول به انگیزه بورس بازی جایز است. (همان) بنابراین با عنایت به مباحث پیش گفته در مورد ماهیت و تقاضای پول در اقتصاد اسلامی می توان نکات زیر را ارائه کرد:

الف) پول در اقتصاد اسلامی، علاوه بر ارزش اسمی، ارزش حقیقی دارد. از این رو، پول علاوه بر واسطه مبادله و سنجش ارزش بودن وظیفه ذخیره ارزش را نیز ایفا می کند.

ب) در اقتصاد اسلامی تقاضای پول به انگیزه های معاملاتی و احتیاطی وجود دارد.

ج) فرد مسلمان مقداری از پول را به انگیزه سرمایه گذاری در فعالیت های اقتصادی مشروع و دارای ارزش افزوده (نه بورس بازی به معنای اقتصاد متعارف) نگهداری می کند. بنابراین، پول در اقتصاد اسلامی، سرمایه بالقوه است.

۳-۲. نظریه بنگاه و بانک اسلامی

آن) یا بورس بازی در بازار سهام، صکوک و دارایی های حقیقی جایز است، تقاضای پول را بررسی، و توابع آن را استخراج کرده اند. (همان جا)

میر معزی (۱۳۸۲)، اقسام نگه داری پول، به لحاظ انگیزه در اقتصاد اسلامی، را این گونه طرح می کند:

الف) نگهداری پول به انگیزه خرید اشیای مورد نیاز در زمانی که به آن اشیا نیاز است. به نظر می رسد هیچ یک از کسانی که ذخیره ارزش بودن پول را نفی می کنند، مخالف جواز نگهداری پول به این انگیزه نباشد. در حقیقت، اگر نگهداری پول به انگیزه انجام معاملات آتی مورد نیاز تجویز نشود، پول نخواهد توانست نقش واسطه در مبادلات را بازی کند. فرقی ندارد که این معاملات برای خرید کالاهای مصرفی یا سرمایه ای مورد نیاز باشد؛ یعنی هم مصرف کننده و هم سرمایه گذار به این انگیزه پول را نگه می دارد.

ب) نگهداری پول به انگیزه تأمین مخارجی که احتمالاً در آینده پدید خواهد آمد. نگهداری پول به این انگیزه، که انگیزه احتیاطی نامیده می شود، نیز مورد خلاف نیست. نگهداری پول به انگیزه احتیاطی، در حقیقت، فرقی با نگهداری آن به انگیزه پیشین ندارد؛ زیرا کسی که پول را به این انگیزه نگه می دارد می خواهد معاملات آتی مورد نیاز خود را تأمین مالی کند. یگانه فرق در این است که در فرض پیش، نیاز آتی قطعی است و در این فرض، احتمالی است.

نگهداری پول به این دو انگیزه نه تنها منافاتی با نقش پول به صورت واسطه معاملات ندارد، بلکه نتیجه ایفای چنین نقشی است. پول از آن رو که واسطه در مبادلات است، به انگیزه معاملاتی و احتیاطی نگهداری می شود.

ج) نگهداری پول به انگیزه انجام معاملات سودآور (بورس بازی). معاملات سودآور ممکن است در بازار دارایی های مشهود یا بازار دارایی های مالی انجام شود. با توجه به این که در اقتصاد اسلامی بهره ممنوع و حرام است، بازار اوراق قرضه وجود ندارد؛ از این رو، در بازار دارایی های مالی فقط اوراق مشارکت و سهام خرید و فروش می شود. به دلیل آن که سند حاکی از دارایی مشهود هستند؛ از این رو، در

این بانکها، به تناسب ساختار خاص خود، در امر تخصیص و تجهیز وجوه اهداف خاصی را تعقیب می‌کنند. بانک جامع، با توجه به ویژگی خاصی که در جذب و تخصیص وجوه دارد، مهم‌ترین هدفش تعیین نرخ از حق‌الوکاله و کارمزد خدمات است که سودش را هرچه بیشتر کند - البته در راستای اجرای اهداف مشترک. اما هدف بانک قرض‌الحسنه رساندن منابع به نیازمندان به گونه ای است که با به‌دست‌آوردن درآمد معینی بتواند هزینه ناشی از نیروی کار، استهلاک، سرمایه و ... را تحت پوشش قرار دهد. در زیر توابع سود بانک قرض‌الحسنه و جامع آورده شده است:

$$\bar{\pi} = r_g g - C(D, g) - f \quad (1)$$

تابع بالا نشان دهنده تابع سود بانک قرض‌الحسنه است که در آن $\bar{\pi}$ برابر سود مشخصی است. حدود و دامنه آن از طرف نظام اسلامی تعیین می‌شود و متناسب با هزینه‌های بانک قرض‌الحسنه است. به عبارت دیگر، نرخ کارمزد (r_g) طوری باید تعیین شود که با فرض هزینه‌های معین بانک به این سود مشخص دست یابد. در رابطه بالا g نشان‌دهنده حجم تسهیلات قرض‌الحسنه و C نشان دهنده هزینه بانک است که فرض می‌شود با افزایش سپرده (D) و تسهیلات قرض‌الحسنه (G) هزینه‌های بانک نیز افزایش یابد؛ مثلاً با افزایش حجم سپرده‌ها و تسهیلات قرض‌الحسنه تعداد نیروی کار برای خدمات رسانی بهتر می‌بایست افزایش یابد. f نیز هزینه ناشی از نکول و عدم بازپرداخت می‌باشد.

معادله زیر نیز تابع سود یک بانک جامع اسلامی را نشان می‌دهد: (Dermine, 1986: 112)

$$\max E(\pi) = \alpha r_L - C(D, L) \quad (2)$$

$$st \quad L = (1-k)D \quad (3)$$

در رابطه (۲) سود انتظاری بانک اسلامی ($E(\pi)$) که برابر است با نرخ انتظاری سود ناشی از تخصیص وجوه از طریق عقود مبادله ای و مشارکتی (r_L) (که از میانگین موزون نرخ عقود مبادله ای که معین است و نرخ بازدهی عقود مشارکتی که انتظاری است به دست می‌آید). α برابر نرخ حق‌الوکاله است و سهمی از سود انتظاری است که عاید بانک می‌-

پیش از ارائه عناوین درسی در این قسمت، به تفاوت مهم بنگاه تجاری با بانک می‌پردازیم. مهم‌ترین تفاوت از آنجا ناشی می‌شود که نسبت اهرمی^۱ (نسبت بدهی به دارایی) در یک بانک بسیار بزرگ‌تر از این نسبت در یک بنگاه تجاری متعارف است. (Gillbert, 1984: 619) شاید بتوان گفت که این مهم‌ترین وجه افتراق است که بررسی رفتار یک بانک را در قالب نظریه متداول بنگاه مشکل می‌سازد. مسئله مهم‌تر نیز آنکه رفتار یک بانک اسلامی را چگونه می‌توان در نظریه متعارف بنگاه تحلیل کرد. مهم‌ترین هدف بانک در نظام بانکداری متعارف حداکثرسازی سود است؛ اما آیا هدف یک بانک اسلامی نیز حداکثرسازی سود است؟ به دیگر بیان، در نظام بانکداری اسلامی، که قرض‌الحسنه یکی از روش‌های تخصیص و تجهیز وجوه است، می‌توان صرفاً حداکثرسازی سود را هدف یک بانک اسلامی دانست. برای تحلیل رفتار یک بانک اسلامی، در قالب نظریه بنگاه، فرض می‌کنیم دو نوع بانک اسلامی وجود دارد. یک نوع بانک که در آن روش‌های تخصیص و تجهیز وجوه از طریق عقود مبادله ای و مشارکتی، به استثنای عقد قرض‌الحسنه باشد (بانک جامع) و نوع دیگر که در آن تخصیص و تجهیز وجوه صرفاً از طریق قرض‌الحسنه است (بانک قرض‌الحسنه). دو نوع هدف را می‌توان برای این دو نوع بانک متصور بود. اهداف مشترک و اهداف اقتصادی. در اهداف مشترک، هر دو بانک به عنوان جزئی از کل دیده می‌شوند و زیرمجموعه‌ای از نظام اسلامی را تشکیل می‌دهند. باتوجه به آموزه‌ها و اصول اسلامی، مهم‌ترین اهداف مشترک این دو بانک عبارتند از:

الف) کمک به توزیع عادلانه ثروت در جامعه اسلامی؛
ب) تسهیل در فرآیند تولید در جامعه اسلامی؛ ج) کمک به خانوارهای کم‌بضاعت در تهیه کالاها و مایحتاج ضروری - البته این بیشتر در مورد بانک قرض‌الحسنه صادق است.

با عنایت به مواردی که ذکر شد دو نوع بانک اسلامی در تعقیب و به ثمر رسیدن این اهداف مشترک وظایف یکسانی، با توجه به مسئولیت‌های خاص خود، دارند و موظفند نظام اسلامی را در رسیدن به این اهداف یاری کنند. اما هر کدام از

جزء ریسک در معادلات است. به عبارت دیگر، با توجه به اینکه ساختار تأمین مالی اسلامی، به خصوص در عقود مشارکتی، به گونه‌ای است که همراه با نا اطمینانی است، ضروری است تا جزء ریسک نیز وارد معادلات شود. رویکرد نظریه بنگاه از این لحاظ که ریسک را وارد معادلات نمی‌کند دارای نقصان است. (Bessis, 1998:173)

با توجه به مباحث گذشته می‌توان سرفصل پیشنهادی برای بحث نظریه بنگاه و بانک اسلامی را به صورت زیر ارائه کرد:

الف) مقدمه

ب) نظریه بنگاه در بانکداری متعارف

ج) نظریه بنگاه در بانکداری اسلامی؛ ۱) بانک قرض الحسنه

۲) بانک جامع (رقابتی - انحصاری - رقابت ناقص)

د) رفتار بانک اسلامی با استفاده از نظریه بازی‌ها

ه) انتقادات مربوط به این دیدگاه

۳-۳. نظریه سبد دارایی و بانک اسلامی

در قسمت قبل، بانک اسلامی به عنوان یک بنگاه در نظر گرفته شده بود و تحلیل‌ها بر مبنای نظریه بنگاه و، به طور مشخص، بر مبنای مباحث سازماندهی صنعتی^۳ (I-O) بود. مهم‌ترین نقد و ضعف تحلیل‌های بحث قبل، عدم ورود ریسک به معادلات و روابط بود (همان). نظریه سبد دارایی که ابتدا توسط توبین و مارکویتز^۴ مطرح شد، ریسک را در تحلیل‌های مالی وارد نمود (Markowitz, 1959). ویژگی بارز نظام بانکداری و تأمین مالی اسلامی نیز عدم بازدهی و نرخ سود معین، به خصوص در عقود مشارکتی است. بنابراین، دانشجویان می‌بایست با این رویکرد کاربردی نیز آشنا شوند. مهم‌ترین مباحثی که ذیل این عنوان درسی مطرح می‌شوند، عبارتند از:

الف) تحلیل نرخ حق الوکاله بانک در شرایط نا اطمینانی؛

ب) تحلیل سهم بهینه عقود مبادله‌ای و مشارکتی در سبد دارایی بانک اسلامی؛

اکون، به‌اختصار، هر یک از این موارد را تحلیل می‌کنیم:

شود. $C(D, L)$ نیز نشان‌دهنده تابع هزینه بانک اسلامی است که فرض می‌شود با افزایش تسهیلات و سپرده این هزینه افزایش می‌یابد. در رابطه (۳)، k برابر با نرخ ذخیره بانک، مثلاً نرخ ذخیره قانونی است. رابطه (۳) نشان‌دهنده قید ترازنامه بانک است، به نحوی که D, L به ترتیب برابر حجم تسهیلات و حجم سپرده می‌باشد. هدف بانک اسلامی حداکثر کردن سود (رابطه ۲) با توجه به قید ترازنامه (رابطه ۳) است. (همان جا)

با حل معادله بالا به رابطه زیر دست می‌یابیم:

$$\frac{C'_L}{1-k} - C'_L = ar_L \quad (4)$$

البته روابط قبل تحلیل رفتار بنگاه برای بانک اسلامی در حال رقابتی است؛ حالتی که بانک اسلامی به صورت انحصاری باشد - هر چند ساختار انحصاری در نظام اسلامی جایگاهی ندارد - در این صورت، تقاضای تسهیلات و سپرده به صورت رابطه (۵) است: (Koch & Macdonald, 2003:127-28)

$$D_{rD} > 0 \quad L^d = L(r_L) \quad L_{rL} < 0 \quad (5)$$

$$D^d = D(r_D)$$

در این حالت نیز می‌توان تابع سود بانک را به توجه به قید تشکیل داد.

تحلیل سوم، مربوط به حالتی است که بانک به صورت رقابت ناقص^۱ باشد. در این مورد، دو حالت متصور است. حالت اول اینکه، بانک سود خود را، بدون توجه به حجم تسهیلات و سپرده بانک‌های دیگر، حداکثر کند (مدل کورنو)؛ حالت دوم، بانک با توجه به حجم تسهیلات و سپرده بانک‌های دیگر سود خود را حداکثر کند (مدل اشتاکلبرگ) (Buckle & Thompson, 2004:171). در نهایت این‌که، رفتار سپرده‌گذار و بانک اسلامی را با استفاده از نظریه بازی-ها^۲ نیز می‌توان تحلیل کرد.

البته درخور ذکر است که تحلیل بانک اسلامی از طریق نظریه بنگاه نواقصی دارد. مهم‌ترین نقص آن عدم وارد شدن

3. Industrial Organization

4. Tobin & Markowitz

1. Imperfection Competition

2. Game Theory

۳-۳-۲. تحلیل سهم بهینه عقود مبادله ای و مشارکتی در سبد دارایی بانک اسلامی

دانشجو در این قسمت با چگونگی سهم بهینه تسهیلات مبادله ای و مشارکتی در سبد دارایی یک بانک اسلامی آشنا می شود.

فرض می کنیم یک بانک اسلامی فرصت تخصیص تسهیلات مشارکتی به میزان A و تسهیلات مبادله ای به میزان B را با نرخ سود انتظاری RA برای تسهیلات مشارکتی و نرخ سود معین R_B برای تسهیلات مبادله ای در اختیار دارد. در این صورت، نرخ بازدهی برای سبد تسهیلات (دارایی) به صورت زیر محاسبه می شوند.

$$R = \theta R_A + (1 - \theta) R_B \quad (7)$$

در رابطه بالا θ سهم تسهیلات مشارکتی و $1 - \theta$ سهم تسهیلات مبادله ای در سبد دارایی بانک اسلامی است. در این حالت واریانس R به صورت زیر محاسبه می شود:

$$\sigma_R^2 = \text{Var}[R - E(R)] \\ = \theta^2 \text{Var}(R_A) + (1 - \theta)^2 \text{Var}(R_B) + 2\theta(1 - \theta) \text{Cov}(R_A, R_B) \quad (8)$$

می دانیم ضریب همبستگی A, B ($\rho_{A,B}$) به صورت زیر محاسبه می شود: (همان)

$$\rho_{A,B} = \frac{\text{Cov}(R_A, R_B)}{\sigma_A \sigma_B}$$

اکنون برای حداقل کردن رابطه (۸) از این رابطه نسبت به θ مشتق می گیریم:

$$\frac{\partial \sigma_R^2}{\partial \theta} = 2\theta \sigma_A^2 - 2(1 - \theta) \sigma_B^2 + 2\rho_{A,B} \sigma_A \sigma_B - 4\theta \rho_{A,B} \sigma_A \sigma_B = 0 \quad (9)$$

$$\theta(\sigma_A^2 + \sigma_B^2 - 2\rho_{A,B} \sigma_A \sigma_B) = \sigma_B^2 - \rho_{A,B} \sigma_A \sigma_B$$

از رابطه (۳) θ را حساب می کنیم:

$$\theta = \frac{\sigma_B(\sigma_B - \rho_{A,B} \sigma_A)}{[\sigma_A^2 + \sigma_B^2 - 2\rho_{A,B} \sigma_A \sigma_B]} \quad (10)$$

در رابطه (۱۰)، θ سهمی از تسهیلات مشارکتی را نشان می دهد که ریسک سبد تسهیلات بانک اسلامی را حداقل می

۳-۳-۱. تحلیل نرخ حق الوکاله بانک اسلامی در شرایط ریسک

فرض می کنیم تابع مطلوبیت انتظاری سود بانک اسلامی فرضی به صورت زیر باشد.

(Freixas & Rochet, 1997: 112-136)

$$E[u(\bar{\pi})] = \bar{\pi} - \frac{1}{\beta} \sigma_{\pi}^2 \quad (1)$$

$E[u(\bar{\pi})]$ = مطلوبیت انتظاری ناشی از سود انتظاری

$\bar{\pi}$ = سود انتظاری ناشی از حق الوکاله

β = ضریب ریسک گریزی بانک

σ_{π}^2 = واریانس مربوط به سود انتظاری

فرض کنیم بانک، α درصد از سود ناشی از تخصیص وجوه اعم از مبادله ای با مشارکتی را به عنوان حق الوکاله دریافت کند؛ در این صورت، سود انتظاری بانک برابر است با: (همان)

$$E\bar{\pi} = \alpha E(r_L) L \quad (2)$$

α = نرخ حق الوکاله

$E(r_L)$ = نرخ انتظاری سود تسهیلات

L = حجم تسهیلات

همچنین فرض می کنیم:

$$E(r_L) = E(r_L + \varepsilon_L), \varepsilon_L \sim N(0, \sigma_L^2)$$

از سوی دیگر داریم:

$$\sigma_{\pi}^2 = \sigma_{r_L}^2 L^2 \alpha^2 \quad (3)$$

در این صورت، اگر رابطه (۲) و (۳) را در رابطه (۱) جایگزین کنیم داریم:

$$E[u(\bar{\pi})] = \alpha(r_L) L - \frac{1}{\beta} \sigma_{r_L}^2 \alpha^2 L^2 \quad (4)$$

برای ماکزیمم کردن رابطه (۳) از این رابطه نسبت به L مشتق می گیریم:

$$E(r_L) = \beta L \alpha \sigma_{r_L}^2 \quad (5)$$

$$\frac{\partial E[u(\pi)]}{\partial L} = \alpha(r_L) - \frac{1}{\beta} \beta L \alpha^2 \sigma_{r_L}^2 = 0$$

اگر رابطه (۵) را در رابطه (۲) جایگزین کنیم داریم:

$$E(\pi) = \beta \alpha^2 L^2 \sigma_{r_L}^2 \quad (6)$$

رابطه (۶)، عوامل مؤثر در سود انتظاری بانک را نشان می دهد.

را نظریه پردازی و مدل سازی کرده‌اند، که قابل ارائه و بررسی هستند؛ اما، در این قسمت به اختصار، به مهم‌ترین ابزارهای سیاست پولی در نظام اسلامی پرداخته می‌شود.

مهم‌ترین ابزارها عبارتند از:

الف) عملیات بازار باز؛

ب) تغییر نرخ ذخیره قانونی؛

ج) تغییر نرخ تنزیل مجدد.

البته تأثیر تغییر هر یک از عوامل بالا و اثر آن‌ها بر متغیرهای اقتصادی در نظام اسلامی باید بررسی شود.

یکی از مهم‌ترین مباحث در ادبیات بانک مرکزی، بحث استقلال بانک مرکزی^۱ است، که مقالات متعددی در این حوزه نوشته شده است. در نظام اقتصاد اسلامی چگونه می‌توان استقلال بانک مرکزی را تحلیل کرد؟ در اقتصاد اسلامی بانک مرکزی جزئی از یک نظام واحد و به طور کلی بخشی از آن است. بنابراین در اقتصاد اسلامی بانک مرکزی همراه دولت اسلامی بوده و در نیل به رسیدن اهداف اقتصادی دولت نقش مهمی دارد.

از دیگر سو، در ادبیات مربوط به بانک مرکزی، معمولاً سه نوع استقلال برای بانک مرکزی قابل طرح است: (Goodhart, 1990: 189)

الف) استقلال هدف^۲. در این مورد، بانک مرکزی توانایی و اختیار هدف‌گذاری‌های مربوط به سیاست پولی، نرخ تورم، حجم نقدینگی و نرخ ارز را دارد. به عبارت دیگر، در این مورد بانک مرکزی می‌تواند، مستقل از دولت، به هدف‌گذاری و سیاست‌گذاری‌های پولی بپردازد. (همان) به نظرمی رسد این نوع استقلال با روح اقتصاد و نظام اسلامی در تناقض است؛ چرا که بانک مرکزی جزئی از یک نظام اقتصادی است و در صورت استقلال هدف بانک مرکزی، ممکن است بین سیاست مالی و پولی تناقض ایجاد شود. بنابراین، استقلال هدف در این نظام اسلامی جایگاهی ندارد.

کند. بدیهی است با استفاده از θ و $\theta - 1$ سهم بهینه عضو مبادله‌ای و مشارکتی در سبد دارایی با حل اسلامی را می‌توان محاسبه کرد.

۳-۴. بانکداری مرکزی در اقتصاد اسلامی

امروزه در تمام نظام‌های اقتصادی، وظیفه تنظیم مقررات بانکی، کنترل حجم نقدینگی و، به‌طور کلی تنظیم مقررات پولی کشور در بانک مرکزی انجام می‌پذیرد. در نظام اقتصاد اسلامی نیز بانک مرکزی وظیفه سیاست‌گذاری‌های پولی، بانکی و مالی را در قالب اصول اسلامی بر عهده دارد. بنابراین، ضروری است که دانشجویان با وظایف، ساختار و به‌طور کلی ادبیات بانکداری مرکزی در اقتصاد اسلامی آشنا شوند.

دانشجویان، ابتدا، در این قسمت می‌بایست با وظایف بانک مرکزی در نظام اسلامی آشنا شوند. مهم‌ترین وظایف بانک مرکزی در نظام اسلامی عبارتند از: (موسویان، ۱۳۸۶: ۹۲)

الف) تعیین نرخ سپرده قانونی؛

ب) عملیات بازار باز از طریق اوراق بهادار غیر ربوی به خصوص صکوک؛

ج) نظارت بر نرخ سود تسهیلات اعطایی در عقود مبادله‌ای؛

د) نظارت بر سهم سود تسهیلات اعطایی در عقود مشارکتی؛

ه) نظارت بر نرخ کارمزد تسهیلات قرض الحسنه؛

و) تعیین نرخ حق‌الوکاله برای بانک، به لحاظ به‌کارگیری سپرده‌های سرمایه‌گذاری؛

ز) نظارت بر فعالیت‌های پولی و بانکی برای مبارزه با پول‌شویی، سفته‌بازی، حبس پول و هر فعالیت مالی و بانکی که با اصول اسلامی در تضاد است؛

ح) نظارت و تعیین حداقل سرمایه (کفایت سرمایه) و نسبت اهرمی برای بانک‌ها؛

ط) تعیین نرخ تنزیل مجدد اسناد مالی واقعی.

در قسمت بعد، دانشجو با مهم‌ترین ابزارهای سیاست پولی بانک مرکزی در نظام اسلامی آشنا می‌شود. البته مقالات متعددی در باب ابزارهای سیاست پولی در بانکداری اسلامی

1. Central Bank Independence

2. Goal Independence

ترجیحات اجتماعی به دست آمده را مینیمم می کند. اکنون بانک مرکزی با توجه به قاعده تیلور^۵ نرخ بهره متناسب با سطح تورم هدف گذاری شده را تعیین می کند. (همان)

$$r - \pi^* = \phi(\pi - \pi^*) + \gamma(x - x^*) \quad (12)$$

به دیگر بیان، در این حالت سیاست گذار پولی (بانک مرکزی)، باتوجه به شکاف تولید و نرخ تورم هدف گذاری شده، نرخ بهره را تعیین می کند. اکنون پرسشی که مطرح می شود این است که آیا در نظام اسلامی این روابط تأیید می شود؟ تحلیل هدف گذاری بانک مرکزی در نظام اسلامی شامل دو اصل مهم است که منجر به تفاوت با نظام متعارف می شود:

الف) یکی از مهم ترین اهداف نظام و اقتصاد اسلامی توزیع عادلانه ثروت، کاهش فاصله طبقاتی و جلوگیری از بی عدالتی است. بنابراین، بانک مرکزی می بایست هدفی را انتخاب کند تا ضمن اینکه تابع زیان حداقل شود، فاصله طبقاتی نیز کاهش یابد. بنابراین به نظر می رسد می بایست قیدی به رابطه (۱۱) اضافه شود:

$$Z^2(x) \leq \bar{u}(x) \quad (13)$$

در رابطه (۱۳) $Z^2(x)$ نشان دهنده مجذور تفاضل درآمد فقیرترین و ثروتمندترین فرد جامعه (دهک بالا و پایین درآمدی) است که نباید از سطح \bar{u} بالاتر رود. (توجه شود که Z و \bar{u} هر دو تابعی از سطح تولید X هستند)
ب) در نظام بانکداری متعارف، صرفاً نرخ بهره ابزار سیاستی بانک مرکزی برای دستیابی به سطح تورم هدف گذاری شده است؛ اما در نظام اسلامی نرخ سود عقود مبادله ای، سهم سود عقود مشارکتی و نرخ حق الوکاله بانکها نیز در این هدف گذاری تأثیر دارند.

اکنون پرسشی که مطرح می شود این است که آیا قید منحنی فیلیپس و قاعده تیلور قابلیت کاربرد در اقتصاد اسلامی را دارد؟ برای پرسش به این سؤال باید دقت کرد که برخی از اصول علم اقتصاد بدیهی هستند و در تمام شرایط صادقند؛ مثلاً، رابطه بین حجم نقدینگی و تورم یک رابطه مشخص و

ب) استقلال عمل یا رویه^۱. در این مورد، بانک مرکزی توانایی و اختیار انتخاب بهترین روش برای دستیابی به اهداف تعیین شده از سوی دولت را دارد. در نظام اسلامی بانک مرکزی می باید روشی را برای دستیابی به هدفی خاص تعیین کند که به مصلحت جامعه اسلامی، با کمترین هزینه و با هماهنگی سیاست های مالی باشد.

ج) استقلال مدیریت^۲. این استقلال، مهم ترین نوع استقلال در بانک مرکزی است؛ به عبارت دیگر، انواع استقلال پیش گفته در گروه این استقلال است. (همان) در نظام اسلامی، بانک مرکزی در کنار دولت است نه در خدمت آن. به دیگر بیان، بانک مرکزی در رسیدن نظام اسلامی به اهداف متعالی، به دولت کمک می کند.

موضوع دیگری که ذیل عنوان بانک مرکزی در نظام اسلامی می باید تحلیل شود، مسئله هدف گذاری در بانک مرکزی است. در نظام های اقتصادی متعارف، مهم ترین ملاحظه سیاستی بانک مرکزی، تحقق اهداف کلان اقتصادی و، در رأس آن، ایجاد ثبات در قیمت ها از طریق نیل به نرخ تورم هدف گذاری شده است. در ادبیات بانکداری مرکزی، برای بانک مرکزی یک تابع زیان^۳ به صورت زیر مطرح می شود.

(Klein, 2003: 205-218)

$$L = L(\pi - \pi^*, x - x^*) \quad (11)$$

π = نرخ تورم جاری

π^* = نرخ تورم هدف گذاری شده

x = تولید جاری

x^* = تولید هدف گذاری شده

بانک مرکزی می بایست تابع بالا را با توجه به قید منحنی فیلیپس^۴ ($\pi = x + \pi^e + \varepsilon$) مینیمم کند.

به عبارت دیگر، در این حالت نرخ تورم متناسب با سطح تولیدی به دست می آید که تابع زیان بانک مرکزی که از

1. Operational Independence
2. Management Independence
3. Loss Function
4. Philips Curve

هدف گذاری کند و در نیل رسیدن به این اهداف، شفاف و مستحکم گام بردارد. در یک جمع بندی کلی، می توان سرفصل های مربوط به بانکداری مرکزی در اقتصاد اسلامی را به صورت زیر ارائه کرد:

الف) وظایف بانک مرکزی در نظام اسلامی

ب) استقلال بانک مرکزی

ج) هدف گذاری بانک مرکزی در نظام اسلامی (شباهت ها و تفاوت ها با نظام بانکداری متعارف)

د) ناسازگاری زمانی در بانکداری مرکزی

۳-۵. بررسی تکنیک های کارایی بانکداری اسلامی

یکی از مهم ترین کارکردهای اقتصاددانان بانکی بررسی و سنجش کارایی در صنعت بانکداری است. اما سنجش کارایی در یک بانک با یک بنگاه تجاری متفاوت و مشکلات خاص خود را دارد. یکی از این مشکلات، سنجش و اندازه گیری ستانده در یک بانک است. به دیگر بیان، میزان ستانده در یک بانک، بر حسب مقادیر فیزیکی، قابل اندازه گیری نیست. مهم ترین معیارها و ابزارها جهت سنجش و اندازه گیری ستانده در یک بانک عبارتند از: تعداد حساب ها؛ تعداد مبادلات؛ متوسط ارزش حساب ها؛ میزان دارایی به ازای هر کارمند؛ متوسط کارمندان در هر شعبه؛ میزان دارایی به ازای هر شعبه؛ ارزش کلی سپرده ها و تسهیلات؛ ارزش درآمدی بانک. (Allen & Rai, 1996: 655-672)

تکنیک های کارایی در بانکداری اسلامی از آن جهت اهمیت دارد که بحث کارایی در اقتصاد بسیار اهمیت دارد. بنابراین، دانشجو می بایست با این تکنیک ها آشنایی داشته باشد. مسئله مهم و درخور ذکر در این قسمت، نبودن مشکل در استفاده از تکنیک های متعارف برای بررسی کارایی در بانکداری اسلامی است. بنابراین، بسیاری از این تکنیک ها قابلیت کاربرد در نظام بانکداری اسلامی را دارند.

معنی است که در تمامی نظام های اقتصادی پذیرفته شده است؛ بنابراین، کسی نمی تواند ادعا کند که در نظام اسلامی بین حجم پول و تورم رابطه وجود ندارد. در مورد رابطه منحنی فیلیبس نیز همین مسئله صادق است. این رابطه نیز یک اصل پذیرفته شده در مورد رابطه بین تورم انتظاری، تولید جاری و نرخ تورم است که از طریق رویکرد تجربی تبدیل به یک رابطه جبری شده است. بنابراین، به نظر می رسد این رابطه در اقتصاد اسلامی نیز صادق باشد. در مورد رابطه تیلمور این تحلیل را باید محتاطانه تر به کار برد؛ چرا که در این رابطه نرخ بهره عامل کلیدی و، به عبارتی، متغیر کنترل است. به نظر می رسد برای کاربرد این رابطه در اقتصاد اسلامی می بایست، به جای نرخ بهره، از میانگین موزون سود تسهیلات مبادله ای و مشارکتی استفاده کرد بنابراین همان طور که ذکر شد، بانک مرکزی باید با نظارت بر سود تسهیلات در بانک های اسلامی (مربوط به عقود مبادله ای و مشارکتی) به سیاست گذاری بپردازد.

یکی از تحلیل های مهم که در ادبیات سیاست های پولی، به خصوص بانکداری مرکزی، مطرح است مسئله ناسازگاری زمانی^۱ است (همان). این مسئله ابتدا توسط کیدلند و پرسکات^۲ در سال ۱۹۷۷ مطرح شد. آن ها در مقاله خود به قابلیت اعتماد و تعهد بانک مرکزی در اجرای سیاست ها پرداختند. یک سیاست، سازگار زمانی^۳ است اگر عمل یا سیاستی که در زمان t برای زمان $t+1$ طرح ریزی می شود، همچنان در زمان $t+1$ برای اجرا بهینه باشد؛ اما در حالتی که این سیاست یا عمل در زمان $t+1$ مانند زمان t بهینه نباشد، این سیاست، ناسازگار زمانی است. در موقعیت ناسازگاری زمانی، مصلحت^۴ بر قواعد^۵ ترجیح دارد و سیاست گذاران در (بانک مرکزی)، به تناسب موقعیت و با توجه به مصلحت (اغلب سیاسی)، سیاست ها را تغییر می دهند. آنچه مسلم است، ناسازگاری زمانی در نظام اسلامی جایگاهی ندارد. بانک مرکزی می بایست، با توجه به اهداف نظام اسلامی،

6. Transactions

1. Time Inconsistency
2. Kydland and prescost
3. Time Consistent
4. Discretion
5. Rules

سنجش کارایی در بانکداری اسلامی تحلیل شد. همچنین، فراگیری مطالب پیش‌گفته نیازمند آشنایی دانشجویان با مباحث بانکداری اسلامی در دو گام مقدماتی و میانه است. بدیهی است که این مقاله آغاز یک راه جدید و بدیع برای رسیدن به یک هدف والاتر است و همت همه دانشجویان، اساتید و محققان اقتصادی اسلامی در حوزه و دانشگاه را می‌طلبد.

منابع

- آصفی، محمد مهدی. (۱۳۷۴). احکام فقهی پول. فقه اهل بیت، ۷، ۴۵-۲۹.
- آقا نظری، حسن و غفوری چرخابی، حسین. (۱۳۸۹). قدرت خرید، مقوم مثلث پول‌های اعتباری. جستارهای اقتصادی، ۱۳، ۱۲۸-۱۰۳.
- توسلی، محمد اسماعیل. (۱۳۸۴). بررسی و نقد نظریه‌های برخی از اندیشه‌های وران اسلامی درباره ماهیت پول. اقتصاد اسلامی، ش ۱۹، ۱۲۳.
- توتونچیان، ایرج. (۱۳۷۵). پول و بانکداری اسلامی. تهران: موسسه تحقیقات پولی و بانکی ایران.
- رضایی میر قاند، محسن (۱۳۸۴). پول، اعتبار و تعادل عمومی. تهران: اندیکا.
- صدر، سید محمد باقر. (بی تا). الاسلام یعود الحیاه. بیروت: دارالتعارف للمطبوعات.
- گروهی از مولفان. (۱۳۸۴). پول در اقتصاد اسلامی. تهران: سمت.
- موسایی، میثم. (۱۳۸۳). ربا و کاهش ارزش پول. تهران: پژوهشکده اقتصاد دانشگاه تربیت مدرس.
- موسویان، سید عباس. (۱۳۸۶). بررسی راهکارهایی برای حل مشکل تاخیر تأدیه در بانکداری بدون ربا. قم: موسسه امام خمینی (ره).
- (۱۳۸۲). انواع بانک‌های بدون ربا. اقتصاد اسلامی، ۱۱، ۷۸-۴۹.

در این قسمت به مهم‌ترین تکنیک‌های سنجش کارایی در بانکداری - اعم از اسلامی یا غیر اسلامی - می‌پردازیم. به طور کلی، روش‌های سنجش کارایی بانکی به دو گروه کلی زیر تقسیم می‌شوند: (همان) رویکرد نسبت‌های مالی؛ پیش بینی اقتصاد سنجی؛ از منظری دیگر، تکنیک‌های سنجش کارایی از دو رویکرد پارامتریک^۱ و ناپارامتریک^۲ قابل اندازه‌گیری هستند (Yue, 1992:31). در رویکرد پارامتریک، نیاز به تصریح و تعیین یک تابع برای سنجش کارایی است. مهم‌ترین روش‌ها در رویکرد پارامتریک عبارتند از: تحلیل مرز تصادفی^۳ و رویکرد توزیع آزاد^۴. (همان) در رویکرد ناپارامتریک به تصریح یک تابع معین نیاز نیست. مهم‌ترین روش در این رویکرد، تکنیک تحلیل پوششی داده‌ها^۵ (DEA) است. (همان)

البته یک مسئله در اینجا درخور ذکر است و آن اینکه برخی از متغیرهای قابل استفاده در تکنیک سنجش کارایی در بانکداری متعارف باید به متغیرهای مربوط به بانکداری اسلامی تبدیل شوند؛ مثلاً، در بحث انواع حساب‌ها در نظام بانکی متعارف می‌بایست تعدیل و جایگزینی‌هایی اعمال شود.

۴. بحث و نتیجه گیری

در این مقاله، مباحث پیشرفته بانکداری اسلامی را در قالب یک طرح درس موضوعات انتخابی بانکداری اسلامی پیشرفته ارائه کردیم. در ابتدا پیش‌نیازها و ضرورت‌های این طرح درس را بررسی کردیم و دانستیم که با توجه به نبودن یک منبع درسی بانکداری اسلامی پیشرفته با رویکرد اقتصادی، تهیه و ارائه چنین منبعی ضروری است. از سوی دیگر، پنج عنوان پیشنهادی با عنوان ماهیت پول در اقتصاد اسلامی، نظریه بنگاه و بانک اسلامی، نظریه سبد دارایی و بانکداری اسلامی، بانکداری مرکزی در اقتصاد اسلامی و تکنیک‌های

1. Parametric
2. Non - Parametric
3. Stochastic Frontier Analysis
4. Distribution free Approach
5. Data envelopment analysis

Allen, L. & Rai, A. (1996). Operational efficiency in banking: An international comparison. *Journal of Banking and finance*, 20, 655-672.

Amel, D., Barnes, c., Panetta, F. & salleo, C.(2004). Consollidation and efficiency in the financial sector: A review of the international evidence. *Journal of Banking and Finance*, 28, 2493-2519.

Bessis, J. (1998). *Risk Management in Banking*. Chichester, UK: John Wiley & Sons.

Buckle, M. & Thompson, J. L. (2004). The UK Financial System: Theory and Practice (4th rdn). Manchester, UK: Manchester University Press.

De Grauwe, P.(1982). The exchange rate in a portfolio blance model of the banking sector. *Journal of Money and Finance*, 1, 225-239.

Dermine, J.(1986). Deposit rates, credit rates and bank capital: The Monti – Klein model revisited. *Journal of Banking and Finance*, 10, 99-114.

Dermine, J. (2003). The new World of euro banking. in: A.W. Mullineux and v. Murinde (eds), *Handbook of international Banking*. Cheltenham, UK: Edward Elgar.

Gilbert, R.A.(1984). Bank market structure and competition: A survey. *Journal of Money, Credit and Banking*, 16, 617-645.

Goodhart, C.A.E.(1990). *The Evolution of Central Banks*. Cambridge, MA: MIT press.

Kim, T.(1993). *International Money and Banking*. London, UK: Routledge.

Klein, M. (2003). A theory of the banking firm. *Journal of Money, Credit and Banking*, 3, 205-218.

Koch, T.W. & MacDonald, S. S. (2003). *Bank management*, (5th ed.). South Western, OH: Thomson.

Lewis, M.(1991). Theory and practice of the banking firm. *Surveys in Monetray Economics* .(vol.2), edited by C.J.Green and D.T. Llewellyn. Oxford, UK: Blackwell.

Markowitz, H. M. (1959). *Portfolio Selection: Efficient Diversification of Investments*. New York, NY: John Wiley & Sons.

----- (۱۳۸۶). طرح پیشنهادی برای اصلاح و تکمیل

قانون عملیات بانکی بدون ربا (بهره). مجموعه مقالات هجدهمین همایش بانکداری اسلامی، ۹۳-۹۲.

میر معزی، سید حسین.(۱۳۸۲). تقاضای پول در اقتصاد اسلامی. *اقتصاد اسلامی*، ۱۰، ۵.

----- (۱۳۸۲). بورس بازی از دیدگاه فقه. *اقتصاد اسلامی*، ۹، ۴.

----- (۱۳۸۲). مفهوم کنز از دیدگاه علم اقتصاد و از دیدگاه اندیشمندان اسلامی، نامه مفید، ۹(۳۵)، ۴۰-۲۳.

هاشمی شاهرودی، سید محمود.(۱۳۷۴). احکام فقهی کاهش ارزش پول. *فقه اهل بیت*، ۱(۲)، ۱۵-۲.

Rogoff, K .(1985). Optimal degree of commitment to an intermediate monetary target. *Quarterly Journal of Economics*, 100, 1169-1189.

Yue, P.(1992). *Data envelopment analysis and commercial bank performance: A prime with applications to Missouri banks*. Federal Reserve Bank of St Louis Review, Janury / February, 31-45.